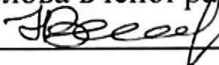

МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціально-гуманітарних технологій та менеджменту

Кафедра мовної підготовки та соціальних комунікацій

Затверджено
Вченою радою факультету соціально-
гуманітарних технологій та менеджменту
протокол від «15» 02 2022 № 4
Голова вченої ради Факультету
 Н.І. Зикун

Методичні рекомендації
до проведення семінарських занять
з навчальної дисципліни «Основи теорії мовної комунікації»
для підготовки здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
(денної та заочної) форми навчання
галузь знань 03 «Гуманітарні науки»
спеціальність 035 «Філологія»
ОПП «Германські мови та літератури (переклад включно)»
статус дисципліни: обов'язкова

Ірпінь – 2022

Методичні рекомендації складені на основі робочої програми навчальної дисципліни «Основи теорії мовної комунікації», затвердженої Науково-методичною радою Університету від 20.01.2022, протокол №2

Укладач:

Волкова Л. В., викладач кафедри мовної підготовки та соціальних комунікацій

Рецензенти:

О.В. Дячук, доцент, к.філол.н., доцент кафедри мовної підготовки та соціальних комунікацій

Л.В. Чайка, доктор філологічних наук, доцент професор кафедри правничої лінгвістики

Розглянуто і схвалено кафедрою мовної підготовки та соціальних комунікацій протокол від «18» 01 2022 № 5

Завідувач кафедри

Т.С. Гиріна, д.н.з соціальних комунікацій, доцент, професор кафедри мовної підготовки та соціальних комунікацій

ЗМІСТ

1. Передмова.....	4
2. Ціль та мета.....	4 3.
Пояснення за темами.....	6 4.
Методика виконання практичних завдань.....	11
5. Тематика завдань для поглибленого вивчення курсу.....	16
6. Рекомендована література.....	18

1. ПЕРЕДМОВА

Навчальна дисципліна «Основи теорії мовної комунікації» – це дисципліна, складена відповідно до освітньої програми підготовки здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня (денної та заочної форми навчання) галузі знань 03 «Гуманітарні науки», спеціальності 035 «Філологія», яка є складовою дисциплін філологічного циклу нормативного блоку. Його вивчення передбачає розв'язання низки завдань фундаментальної професійної підготовки фахівців вищої кваліфікації.

Навчальна дисципліна синтезує погляди на мову як комплексну інформаційно-семіотичну систему, засіб комунікації, пізнання та культурологічний код; знайомить студентів з найважливішими поняттями, проблематикою, термінологією перекладознавства. Головна мета курсу – вивчення феномена мовного спілкування, формування вмінь і навичок правильно розуміти й аналізувати явища мовного спілкування, використовувати набуті знання у вивченні іноземних мов, перекладі та філологічних дослідженнях.

У результаті вивчення дисципліни студент повинен знати: предмет, мету його вивчення, завдання і значення курсу; особливості фахової термінології, правила та основні вимоги щодо комунікативної діяльності, особливості професійного спілкування, етикет ділового спілкування.

У результаті вивчення дисципліни студент повинен вміти: володіти культурою діалогу та полілогу; здійснювати аналіз і коригувати тексти відповідно з нормами української літературної мови; застосовувати фахову українську термінологію у різноманітних комунікативних процесах; володіти основними навичками комунікації; брати участь в дебатах і дискусіях за різною тематикою; володіти особливостями професійного спілкування; самостійно опрацьовувати відповідну наукову чи спеціальну літературу; брати участь у процесі ділового спілкування.

Вивчення дисципліни «Основи теорії мовної комунікації» здійснюється на лекціях, семінарських заняттях, а також при самостійному опрацюванні здобувачами вищої освіти здобувачів вищої освіти рекомендованої літератури. Лекції носять проблемний, дослідний характер та спрямовують здобувачів вищої освіти на подальший розвиток і вдосконалення знань і навичок з лінгвістики. Обов'язковою складовою частиною навчального процесу є самостійне опрацювання відповідної наукової та спеціальної літератури, спрямованої на розвиток навиків писемної мови. Передбачено самостійну роботу з підручниками, посібниками, термінологічними та іншими видами словників, навчальною та довідковою літературою

2. ЦІЛЬ ТА МЕТА

Семінарські заняття є ефективною формою організації навчальних занять, з якими органічно поєднуються лекції. Основними дидактичними цілями їх проведення є:

- забезпечити *педагогічні умови* для поглиблення і закріплення знань здобувачів вищої освіти з основ даного курсу, набутих під час лекцій та у процесі вивчення навчальної інформації, що виноситься на самостійного опрацювання;

- спонукати здобувачів вищої освіти до *колективного творчого обговорення* найбільш складних питань навчального курсу, активізація їх до самостійного вивчення наукової та методичної літератури, формування у них навичок самоосвіти;

- оволодіння *методами аналізу* фактів, явищ і проблем, що розглядаються та формування умінь і навичок до здійснення різних видів майбутньої професійної діяльності.

Семінарські заняття виконують такі основні функції (відповідно формулюють *дидактичні цілі* заняття: *навчальну, виховну і розвивальну*):

- *навчальну* (поглиблення, конкретизацію, систематизацію знань, засвоєних під час лекційних занять та у процесі самостійної підготовки до семінару);

- *розвивальну* (розвиток логічного мислення здобувачів вищої освіти, набуття ними умінь працювати з різними літературними джерелами, формування умінь і навичок аналізу фактів, явищ, проблем тощо);

- *виховну* (патріотичне виховання, виховання економічної, екологічної культури і мислення, прищеплення інтересу до вивчення конкретної дисципліни та до фаху, формування потреби здорового способу життя тощо);

- *діагностично-корекційну* (контроль за якістю засвоєння здобувачами вищої освіти навчального матеріалу, виявлення прогалин його засвоєння та їх подолання) та ін.

Мета викладання навчальної дисципліни «Основи теорії мовної комунікації»: надати знання філософсько-психологічних можливостей комунікативної діяльності, зокрема в офіційно-діловому напрямку; визначити вплив комунікації на духовний та економічний розвиток суспільства; дослідити особливості мовленнєвої діяльності в установах, підприємствах, організаціях; навчити вільно володіти всіма засобами комунікації, допомогти студентам набути міцні і сталі навички комунікативних норм у процесі професійної діяльності, ознайомити з загальними тенденціями розвитку світової комунікації. У центрі підготовки сучасного фахівця перебуває діяльнісний аналіз реально функціонуючої мови в широкому соціально-культурному контексті. Діяльнісний підхід розглядає мову як діяльність людини, спосіб її реалізації у соціумі і основу ефективної професійної діяльності, оскільки комунікативна діяльність сучасного фахівця творить мовлення як цілеспрямовану соціальну дію — дискурс.

Ціль навчальної дисципліни «Основи теорії мовної комунікації»: активізувати знання норм і всіх можливих варіантів літературної мови, навчитися користуватися ними в різноманітних практичних мовленнєвих сферах. Курс спрямован на вивчення вербального та невербального спілкування: його форм, функцій, ситуативної й соціокультурної зумовленості. Формування мовленнєвої комунікації можливе на основі парадигми сформованої мовної компетенції, яка становлюється на лінгвістичних, когнітивних, соціальних і культурних засадах з урахуванням умов конкретного середовища. Навчальна дисципліна синтезує погляди на мову як комплексну інформаційно-семіотичну систему, засіб комунікації, пізнання та культурологічний код.

Крім комплексного аналізу та опису комунікативного процесу і його складників дисципліна розв'язання таких завдань:

- 1) тлумачення поняття «комунікативний процес» та його складників; опис видів, аспектів, сфер та функцій комунікації;
- 2) з'ясування й характеристику факторів контакту у вербальній комунікації — комунікативний кодекс, принципи, які регулюють взаємоприхильність між мовцями, та обмін комунікантами інформацією у процесі вербальної взаємодії;
- 3) оволодіння інформацією щодо особливостей використання мови як коду і шляхами підвищення ефективності спілкування рідною та іноземними мовами;
- 4) розвиток розуміння мови як соціально-психологічного феномену;
- 5) формування вмінь аналізувати дискурс як соціальну інтеракцію, структуру та процес, засвоєння знань про інституційні види дискурсу та їхні особливості;
- б) оволодіння основними методами та прийомами складання тексту;
- б) оволодіння системою знань про особливості функціонування мовних ресурсів у дискурсі;
- 7) знання особливостей мовної комунікації, що створює підґрунтя для комунікативної грамотності фахівця-професіонала, головним професійним знаряддям якого є мова як семіотично-інформаційна система, засіб комунікації та пізнання, культурологічний код.

3. ПОЯСНЕННЯ ЗА ТЕМАМИ

ЗМ 1. Історія перекладу та загальнотеоретичні поняття сучасного перекладознавства.

Тема 1. «Основи теорії мовної комунікації» як наука.

План семінарського заняття

1. Предмет перекладознавства, зміст і основні завдання курсу.
2. Передумови виникнення перекладацької думки.
3. Наука про переклад та перекладацька практика.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте сутність теорії мовної комунікації як науки і навчальної дисципліни.
2. Як відбувалося становлення теорії мовної комунікації?
3. Як змінювалася роль теорії комунікації в суспільстві? Що сприяло цим змінам?
4. Чому теорію комунікації визначають як міждисциплінарну галузь знань?
5. Як відрізняються наукові інтереси західних і вітчизняних дослідників у галузі теорії комунікації?
6. Чому предмет досліджень теорії комунікації не визначено однозначно й остаточно?
7. Охарактеризуйте зв'язки теорії мовної комунікації з різними галузями наукових знань.
8. Які дослідження в галузі теорії мовної комунікації актуальні сьогодні?
9. Поясніть роль курсу «Основи теорії мовної комунікації» в підготовці філологів, викладачів-словесників, перекладачів.
10. Охарактеризуйте основні методи дослідження мовної комунікації.

Рекомендовані літературні джерела:

Основні [1, 2, 6, 23];

Додаткові[9; 10]

Інформаційні ресурси в Інтернеті: [1, 3, 4, 5]

Міжнародні видання: [1, 2]

Тема 2. Нормативні аспекти лінгвістичного перекладознавства та методи перекладацьких досліджень.

План семінарського заняття

1. Поняття перекладацької норми та нормативні вимоги до перекладу.
2. Різновиди норм перекладу.
3. Методи перекладацьких досліджень.

Питання для самоконтролю

1. Яка дискусія відбувалася в історії перекладацьких учень щодо перекладу?
2. Порівняти напрямки, на які розпадається, вивчення перекладацької діяльності.
3. Навести приклади та скласти порівняльну таблицю
4. Як відтворюється матеріальна форма слова?
5. Чому мовний знак нагадує елемент умовного коду?
6. Побудуйте спрощену схему мовної комунікації.
7. Що лежить в основі перекладацької діяльності?
8. На чому базується порівняльний аналіз перекладів як метод перекладацького дослідження?
9. Охарактеризуйте перший напрямок вивчення перекладацької діяльності.
10. Охарактеризуйте другий напрямок.
11. Охарактеризуйте третій напрямок.
12. Охарактеризуйте дедуктивні теоретичні побудови.

План індивідуально-консультаційної роботи:

1. Охарактеризувати методи перекладацьких досліджень.
2. Охарактеризувати основні норми перекладу.

Рекомендовані літературні джерела:

Основні [9, 18, 23];

Додаткові[1, 4; 8]

Інформаційні ресурси в Інтернеті: [2,3,6,8]

Міжнародні видання: [4,8]

Тема 3. З історії перекладу та перекладацької думки.

План семінарського заняття

1. Історія науки про переклад.
2. Відомості про перекладну писемність Київського та Московського періодів.
3. Роль художнього перекладу в історії української культури.
4. Тенденції передачі іншомовного тексту.
5. Розвиток перекладознавства та розробка ідеї перекладності в різні історичні часи.

Питання для самоконтролю

1. Проаналізувати, яким чином змінювалися вимоги до перекладу в різні історичні епохи.
2. Які переклади вважалися еталонними за доби класицизму і романтизму. Чому?
3. Проаналізувати, яку роль відіграв український художній переклад в історії української культури та для розвитку української літературної мови.
4. Охарактеризувати дві тенденції передачі іншомовного тексту.
5. Які переклади належать до першого типу передачі іншомовного тексту?
6. До яких творів застосовувався другий тип перекладу?
7. Розказати про боротьбу, яка виникла з приводу перекладу в епоху Відродження. Назвати її прогресивних представників.
8. Охарактеризуйте переклади часів класицизму.
9. Назвіть діячів романтичної школи. Поясніть, в чому виявлявся їх творчий метод.

Рекомендовані літературні джерела:

Основні [9, 10, 11, 23];

Додаткові[4; 7, 8, 11]

Інформаційні ресурси в Інтернеті: [10, 14, 15]

Міжнародні видання: [6,7]

Тема 4. Вивчення процесу перекладу

План семінарського заняття

1. Етапи перекладацького процесу.
2. Перекладацькі відповідності.
3. Фактори, що впливають на процес перекладу.
4. Проблема оцінки перекладу.

Питання для самоконтролю

1. Як визначається цінність перекладу?
2. Як встановлюється еквівалентність під час перекладу?
3. Розкрийте поняття "відповідності" перекладу.
4. Скільки етапами розвивається процес перекладу?
5. Охарактеризуйте типи перекладацьких прийомів. Скільки їх?
6. На які види поділяються тексти залежно від їх функціональної направленості?
7. Який переклад називаємо художнім?
8. У чому полягає функціональна направленість тексту?
9. На які два види поділяється процес перекладу?
10. Охарактеризуйте усний переклад.
11. Охарактеризуйте писемний переклад.
12. Поясніть поняття "синхронний переклад", "послідовний переклад", "віддалений за часом переклад".
13. Що враховується при оцінці ступеня еквівалентності перекладу оригіналу?
14. Поясніть поняття "одиниці неточності".
15. Як визначається ступінь складності завдань, які вирішує перекладач, перекладаючи текст, при другому підході до оцінки перекладу?
16. Який переклад називаємо інформаційним?

Рекомендовані літературні джерела:

Основні [1, 2, 8, 9, 18, 19, 20];

Додаткові[1, 2, 13, 22]

Інформаційні ресурси в Інтернеті: [8, 10, 13]
Міжнародні видання: [2, 9]

Тема 5. Практичні основи перекладу.

План семінарського заняття

1. Основні прийоми перекладу та фактори, що впливають на них.
2. Основні способи перекладу.
3. Правила щодо вибору видів перекладу.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте поняття "переклад".
2. Назвіть типи текстових одиниць (слів), з яких складається текст-оригінал, охарактеризуйте їх.
3. У чому виражається мовний фактор?
4. У чому виражається культурологічний фактор?
5. У чому виражається психологічний фактор?
6. У яких випадках застосовуються лексичні прийоми?
7. У яких випадках застосовуються граматичні прийоми?
8. У яких випадках застосовуються стилістичні прийоми?
9. Поясніть поняття "скорочений" переклад.
10. У чому полягає функціональний переклад?
11. Поясніть поняття "повний переклад".
12. У чому полягає буквальний переклад?
13. У чому полягає семантичний переклад?
14. У чому полягає комунікативний переклад?

Рекомендовані літературні джерела:

Основні [1, 2, 3, 5, 8, 11, 12];

Додаткові [3, 5, 7, 13, 16]

Інформаційні ресурси в Інтернеті: [5, 9, 10]

Міжнародні видання: [2, 9]

ЗМ 2 Перекладність. Літературна компаративістика та контрактивна семантика в перекладознавстві.

Тема 6. Перекладацьке зіставлення мов

План семінарського заняття

1. Принципи перекладацького зіставлення мов.
2. Об'єкти перекладацького зіставлення.

Питання для самоконтролю

1. Проаналізувати способи передачі чужомовних імен та прізвищ.
2. У чому полягає зіставлення мови оригіналу і перекладу?
3. У чому полягає завдання аналізу мови оригіналу?
4. Що є об'єктом зіставлення мов?
5. Визначте результат порівняльного аналізу текстів оригіналу і перекладу.
6. Розкрийте поняття "безеквівалентна лексика".
7. У чому виявляється специфіка перекладацького дослідження?
8. У чому полягає кінцева мета зіставлення текстів оригіналу і перекладу?
9. Які розділи включає порівняльний перекладацький опис мови оригіналу?
10. Які проблеми розглядаються у I, II, III розділах?

Рекомендовані літературні джерела:

Основні [2, 3, 8, 9, 12, 20, 24];

Додаткові [3, 5, 7, 13, 16]

Інформаційні ресурси в Інтернеті: [6, 9, 13]

Міжнародні видання: [8, 9]

Тема 7. Перекладність – основоположний принцип у професійному світогляді перекладача .

План семінарського заняття

1. Ідея перекладності в сучасній теорії перекладу.
2. Фактори, від яких залежить перекладність.
3. Концепція перекладності.
4. Перекладацька інтуїція

Питання для самоконтролю

1. В який час стався корінний злам у розвитку поглядів на переклад?
2. Чи суперечить існування різних перекладів одного й того ж твору ідеї перекладності?
3. Розкрийте сутність поняття "перекладність".
4. Від яких факторів залежить перекладність тексту? Назвіть такі фактори.
5. Яку роль в концепції перекладності відіграють фонові знання?
6. Чи залежить перекладність від характеру і обсягу фонових знань?
7. Яка роль контексту щодо перекладності?
8. Проаналізувати різні бачення вчених щодо перекладацької інтуїції.

Рекомендовані літературні джерела:

Основні [5,9,12,15,20, 24];

Додаткові[7,9,15,19]

Інформаційні ресурси в Інтернеті: [6, 9, 13]

Міжнародні видання: [13,15]

Тема 8. Літературознавча компаративістика та перекладознавство.

План семінарського заняття

1. Взаємоопосередкованість перекладознавства та літературознавчої компаративістики.
2. Проблема співтворчості перекладача з автором оригінального твору. Мовна компетенція перекладача.
3. Специфіка компаративістичного підходу до осмислення художнього перекладу.

Питання для самоконтролю

1. Які чинники зумовлюють специфіку діяльності перекладознавців і літературних компаративістів?
2. Яких правил слід дотримуватися при виборі способу перекладу?
3. Специфіка компаративістичного підходу до осмислення художнього перекладу.
4. Як зрозуміти фразу Г.Гадамера, що "перекладач – це інтерпретатор"?
5. Як учений розуміє поетичну співпрацю перекладача і автора оригінального твору?
6. Що говорив письменник-академік М.Рильський про переклад?
7. Чи осмислюється проблема співтворчості перекладача з автором оригінального твору теоретично та розв'язується практично?
8. В чому полягає суть компаративістичного підходу до осмислення художніх перекладів?

План індивідуально-консультаційної роботи:

1. В чому полягає специфіка компаративістичного підходу до осмислення художнього перекладу.
2. Яку роль відіграє мовна компетенція для перекладача?
3. Як подолати відмінності у побудові літературних творів різних культурних ареалів?

Рекомендовані літературні джерела:

Основні [11, 13, 15, 16, 18, 23];

Додаткові[7, 8, 13, 20, 21]

Інформаційні ресурси в Інтернеті: [3,4,8]

Міжнародні видання: [7,9,13,15]

Тема 9. Контрастивна семантика в контексті перекладознавчих досліджень.

План семінарського заняття

1. Перекладознавчий напрямок контрастивної лінгвістики.
2. Контрастивне дослідження лексико-семантичної систем мови оригіналу і мови перекладу.
3. Контрастивний аналіз лексичної семантики.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть єдиний вимір лексико-семантичних полів в контрастивній лінгвістиці.
2. Охарактеризуйте особливості семантичних сполук в контрастивній лінгвістиці.
3. Які підходи контрастивного дослідження виділяються у межах лексично-семантичної семантики?
4. Охарактеризуйте семасіологічний та ономасіологічний підходи контрастивного дослідження.
5. Як слід аналізувати співвідносні лексеми у системах двох мов?
6. На чому базується парадигматичний підхід до зіставлення лексики двох мов?
7. У чому полягає значення контрастивного дослідження перекладів сучасної поезії?
8. Коли має місце гіперсемантизація?
9. Що ілюструє контрастивне дослідження лексичної семантики у структурі оригіналу і перекладу поетичного твору?
10. Визначте мету перекладознавчого напрямку контрастивної лінгвістики.

Рекомендовані літературні джерела:

Основні [1, 2, 3, 8, 9, 12, 20, 23];

Додаткові [2, 5, 9, 19, 22]

Інформаційні ресурси в Інтернеті: [8, 9, 15]

Міжнародні видання: [4, 8, 11, 12, 13]

Тема 10. Лексичні трансформації та формально-логічні категорії. Граматичні трансформації та переклад синтаксичних конструкцій.

План семінарського заняття

1. Прийоми диференціації, конкретизації, генералізації. Формально-логічна категорія перехрещення.
2. Прийом смислового розвитку.
3. Прийом антонімічного перекладу і формально-логічна категорія контрадикторності.
4. Прийоми цілісного перетворення і компенсації.
5. Граматичні трансформації.

Питання для самоконтролю

1. Залежність перекладу компаративної конструкції від жанру перекладного матеріалу.
2. Що являє собою прийом диференціації? Наведіть приклади.
3. Що являє собою прийом генералізації? Наведіть приклади.
4. Що являє собою прийом конкретизації? Наведіть приклади.
5. Охарактеризуйте формально-логічну категорію перехрещення.
6. Дайте характеристику прийому смислового розвитку.
7. Чи можливий антонімічний переклад без зміни типу конструкцій? Якщо так, то в якому випадку?
8. Для чого слугує прийом цілісного перетворення ?
9. Перекладацька компенсація та її види.
10. Стилістичний контекст і стилістичний прийом.
11. Види граматичних трансформацій.
12. Розкажіть про заміни як тип синтаксичних перекладацьких трансформацій.

Рекомендовані літературні джерела:

Основні [1, 2, 3, 8, 9, 12, 20, 23];

Додаткові [2, 5, 9, 19, 22]

Інформаційні ресурси в Інтернеті: [8, 9, 15]

Міжнародні видання: [4, 8, 11, 12, 13]

4. МЕТОДИКА ВИКОНАННЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАВДАНЬ

1. Підготуйтеся за конспектами лекцій та рекомендованими джерелами до висвітлення питань, склавши відповідні тези за кожним питанням як доповнення лекційного матеріалу.
2. Робота із першоджерелами повинна носити ознайомчий характер, отже записи мають бути представлені у вигляді лаконічних тез.
3. Схеми і таблиці повинні відобразити суть проблеми, а не форми її вирішення.
4. Під час виконання завдань користуйтеся сучасними джерелами, що стосуються актуальних напрямів лінгвістики.
5. Відповідь на кожне запитання повинна містити аналіз поставленої проблеми в контексті сучасних теорій соціолінгвістичної типології. Відповідь має бути по суті, чіткою та лаконічною.
6. Відповіді на запитання обов'язково супроводжуйте прикладами та лінгвістичними ілюстраціями, за бажанням – схемами, таблицями, презентаціями, доповідями в електронному вигляді.
7. Доповідь повинна розкривати ключові аспекти проблеми, мати чітку структуру, за обсягом не повинна перебільшувати 8 сторінок тексту.
8. Характеризуючи типи монологів та діалогів, обов'язково супроводжуйте відповіді прикладами.

АНАЛІЗ ТЕКСТОВИХ ФРАГМЕНТІВ

Комплексний аналіз комунікативної поведінки персонажів художніх творів певною мірою редукований, оскільки досліднику важко відтворити деталі ситуації спілкування, паралінгвістичні засоби, які використовують учасники комунікативного акту, постави їх тіла, інтонацію та інші складові комунікації, які несуть важливу інформацію про внутрішній світ людини, його психічні, ментальні, фізичні стани тощо. Водночас у ремарках або розлогіх описах можливо передати душевні порухи персонажів, найдрібніші деталі їхньої мовленнєвої поведінки.

Приклад аналізу комунікативної ситуації (фрагмент п'єси 1. Карпенка-Карого «Мартин Боруля» (дія 2, ява 2).

(Мартин Боруля сидить у своїй кімнаті. Входить його дружина Палажка).

Палажка. Чого це Гервасій і Матвій заходили?

Мартин. Гервасій свата нашу Марисю за свого Миколу.

Палажка. От і слава богу! Я рада, що такого зятя мати буду: податливий, добрий і хазяйський син.

Мартин. І хлоп.

Палажка. Такий, як і ми.

Мартин. Дурна!

Палажка. Сам ти дурний! Чого лаєшся? Що ж ти маєш проти Миколи?

Мартин. Слепа!

Палажка. Тьфу! То тобі, мабуть, повилазило.

Мартин. Глуха.

Палажка. Отже, їй-боіу, так і вчеплюся у чуприну, як будеш лягаться!

Мартин *(набік)*. Чого доброго, вчепиться! Це буде не по-дворянськи. *(До Палажки.)* Не сердься,

Палазю, а скажи мені: ти бачила ту бумагу, що Степан привіз?

Палажка. Бачила.

Мартин. І чула, що він читав у бумазі?

Палажка. Чого ти причепився до мене? Не балакай навтямки; кажи толком: чи віддамо Марисю за Миколу? Не мороч мене.

Мартин. Діло шість місяців в герольдії, не сьогодні-завтра утвердять в дворянстві, а я дочку віддам за мужика!.. Що ж я, з глузду з'їхав. Чи як?

Палажка. Здається мені, що з'їхав: не велиш ні мені, ні дочці робить, сам не робиш, понаймав наймитів, наймичок, хазяйство псується...

Мартин. Палазю! Дворянин — одно, хлоп — друге!.. Може, ти цього не розумієш, то я тобі ясніше скажу: сметана — одно, а кисле молоко — друге! О! Розумієш?

Палажка. Одно розумію, що ти стерявся розумом.

Мартин. О господи, о господи! Нащо ти мене довів до того, що я одружився з простою мужичкою! Нічого не тяме як до пенька балакаєш. І казав же покійний папінька: «Женись, сину, на шляхтянці». Ні, таки погнався за чорними бровами! От і дожив: брови злиняли, а гонору як не було, так і нема!

Палажка. Божевільний! їй-богу, божевільний! Ти б дроку напився.

Мартин. Що ти з нею будеш балакати?.. Хіба тобі краще буде бачить свою дочку за репаном мужиком Миколою, ніж за губернським секретарем-регістратором? Краще? Кажі!

Палажка. А де ж він у біса, той ... регістратор?

Мартин. Регістратор.

Палажка. Та не вимовлю.

Мартин. Ото-то ж бо й є! Приде, душко, приде! Про нього ж я й казав Степанові на од'їзді, чула?

Палажка. То чом же ти мені не сказав? А то: і сліпа, і глуха — тільки роздратував мене... Ну, а Марися?.. Ти ж її питав, — може, вона не схоче?

Мартин. І питать не буду, нащо питать? Вона не дурна, в ній батькова кров, розбере, не бійсь, де пан, а де мужик!

Палажка. Дай боже! Хіба я їй ворог?

Мартин. І я не ворог своїм дітям, хочу обох дітей пристроїть по-дворянськи!.. Тільки ти, Палазю-душко, зділай милость, не супереч мені, слухай мене.

Палажка. Не драгуй мене, то все буду робить, як звелиш.

Мартин. Ну, годі! Сідай, душко! Омелько привезе самувар, чаю, сахарю і ... кофію. Чай я пив і знаю, як його наставляють, то сам тобі розкажу; а кофію не знаю, як роблять. Піди ти зараз до Сидоровички — вона зна — і повчися у неї. І розпитай гарненько, як його роблять і коли його подають: чи до борщу, чи на ніч?

Палажка. А коли ж приїде жених?

Мартин. От Омелько привезе звістку, а може, й самого привезе, бо недурно ж його так довго нема, мабуть, задержав, поки з присутствія вийдуть.

Палажка. То я ж зараз і піду, бо, може, сьогодні й привезе.

Мартин. Іди, іди, душко! Та розпитай гарненько про всі звичаї і порядки дворянські.

Палажка пішла.

Комунікативний аналіз фрагмента

Загальні зауваження. Аналізований фрагмент комунікації умовно можна поділити на дві частини, які відрізняються стратегіями, тактиками, тональністю спілкування персонажів, їхньою комунікативною поведінкою. Перша частина –конфліктне спілкування; друга — кооперативне. Межею між ними можна вважати комунікативний хід, який починається реплікою Мартина «Що ти з нею будеш балакати».

Контекст і ситуація спілкування

Місце і час спілкування. Місце спілкування — кімната у домі Мартина Борулі. Час — друга половина дня. Ці складові не впливають на перебіг комунікації.

Канали комунікації. Використовується єдиний канал — усний. Спілкування — безпосереднє, обличчям до обличчя.

Комунікативний шум. Вплив комунікативного шуму на перебіг інтеракції не відображений.

Зворотний зв'язок. Чіткий, стабільний протягом усієї інтеракції, виявляється в комунікативних і мовленнєвих ходах персонажів.

Аналіз комунікативних ситуацій

Комунікативний паспорт учасників спілкування

Мета учасників спілкування

Палажка: *Перша частина:* предметна: дізнатись, чому Гервасій і Матвій заходили до Мартина; комунікативна — переконати Мартина в доцільності видати Марисю заміж за сусідського хлопця Миколу; *друга частина:* предметна: дізнатись, коли приде «благородний жених і що потрібно

зробити для його достойної зустрічі; комунікативна — переконати Мартина у необхідності змінити стиль і тон спілкування з нею.

Мартин: *Перша частина предметна* — відповісти на запитання Палажки; комунікативна — переконати Палажку в недоцільності шлюбу Марисі з Миколою. *Друга частина предметна* — використати Палажку в своїх цілях; комунікативна — навести Палажку на думку про доцільність шлюбу Марисі з «благородним секретарем-регістратором».

Комунікативна ініціатива упродовж усієї комунікації ініціатива належить Мартинові Борулі.

Комунікативні стратегії достатньо гнучкі, помітний рух від конфронтації до співробітництва. Стратегії Палажки — віддзеркалення стратегій Мартина. Основна комунікативна стратегія Мартина — підкорення Палажки своїй волі.

Оцінка комунікативних стратегій учасниками спілкування. Оцінка чітко виражена в першій частині фрагмента: обидва учасники спілкування негативно сприймають комунікативну поведінку партнерів. Так, Мартин вважає, що комунікативні стратегії Палажки негнучкі («Що ти з нею будеш балакати»). Палажка вважає комунікативні стратегії Мартина темними, випадковими («Не балакай невтямки», «кажи товком», «не мороч мене», «то чом ти мені не сказав»).

Тактики комунікативної поведінки.

Перша частина:

Мартин — тиск, грубощі, приниження партнера;

Палажка — оборона, грубощі, приниження партнера.

Друга частина:

Мартин — кроки до комунікативного «миру»: елементи аргументації, психологічного «погладжування», апеляція до інтересів доньки;

Палажка — сприйняття тактики комунікативного «миру» на ґрунті аргументів щодо інтересів доньки.

Соціальні й комунікативні ролі учасників спілкування. Соціальні ролі однакові: учасники спілкування перебувають на одному щаблі соціальної ієрархії, є подружжям. Комунікативні ролі різні: Мартин поводить себе як людина, яка задає тон комунікативній ситуації; Палажка — виконує роль комунікативно залежного партнера.

Комунікативні позиції партнерів

Перша частина (за винятком першої репліки)

Мартин — розмовляє з Палажкою з позицій Батько — Дитина.

Палажка — фактично перебуває в позиції ображеної Дитини, яка розмовляє з іншою Дитиною.

Друга частина

Мартин — зі значними зусиллями формально переходить на позицію Дорослий — Дорослий, фактично продовжуючи звертатись до дитини.

Палажка — залишається в позиції Дитини, яка «торгується» з іншою Дитиною.

Прийоми впливу на співбесідника

Мартин — прийоми емоційного впливу в першій частині неефективні. Елементи аргументації, переконування, психологічного «погладжування» («Палазю, душко») у другій частині виявляються ефективнішими.

Палажка — прийоми емоційної оборони в першій частині малоефективні. Непрямий вияв згоди з аргументами Мартина простежується в другій частині. Оскільки персонажі — чоловік і жінка із значним сімейним стажем, чинники віку, статі, освіти тощо в цьому фрагменті не є комунікативно важливими. Поточний стан свідомості партнера обома учасниками спілкування не береться до уваги, що було причиною конфронтаційного спілкування в першій частині.

Тип спілкування. Перша частина: відкрите, неофіційне, ініціативне, розкуте, конфліктне з боку обох партнерів. Друга частина: відкрите, неофіційне, ініціативне, розкуте, кооперативне з боку обох партнерів.

Складові комунікативного кодексу.

Перша частина:

Мартин — порушує правила кооперативного спілкування, зокрема максими такту, обзиваючи Палажку дурною, сліпою, глухою, низько оцінює здатності партнера в комунікації («Нічого не тяме — як до пенька балакаєш»).

Палажка — порушує правила кооперативного спілкування, зокрема максими такту, обзиваючи Мартина дурним, божевільним, вживаючи погрози («йй-богу, так і вчеплюсь у чуприну») тощо.

Друга частина: обидва партнери дотримуються правил кооперативного спілкування.

Закони спілкування:

Закон дзеркального розвитку спілкування. У першій частині Палажка у відповідь на грубощі Мартина сама починає лаятись.

Закон залежності ефективності спілкування від рівня комунікативних зусиль. Оскільки обидва партнери в першій частині не доклали жодних комунікативних зусиль для ведення кооперативного спілкування, воно виявилось абсолютно неефективним. У другій частині ефективність спілкування зростає.

Закон мовленнєвого самовпливу. Різкі емоційні висловлювання персонажів стосовно один одного у першій частині підсилюють їхні негативні емоції.

Закон довіри до простих слів. Палажка просить Мартина висловлюватись прямо, говорити не навтямки.

Закон емоційного пригнічення логіки. Найповніше виявляється в першій частині аналізованого фрагмента.

Мовленнєвий паспорт персонажів. Типи мовленнєвих актів

Перша частина: Мартин: домінують експресиви, наявні також директиви і декларативи;

Палажка: усі мовленнєві акти — експресиви.

Друга частина: Мартин: домінують директиви; наявні декларативи; Палажка: переважають комісиви й експресиви.

Мовленнєві жанри

Перша частина:

Мартин: відповідь на запитання; образи, ламентатії (скарги);

Палажка: запитання, образи, погрози, дорікання.

Друга частина:

Мартин: інформування, пояснення, прохання.

Палажка: розпитування, згода.

Норми культури мовлення. Норми культури мовлення порушуються обома персонажами, вживаються грубі, стилістично знижені вирази:

Мартин: *дурна, сліпа, глуха, нічого не тяме, як до пенька балакаєш, репаний мужик* тощо;

Палажка: *тобі повилазило, з глузду зіхав, де ж він у біса* тощо.

Обома партнерами вживаються просторічні слова і вирази:

Мартин: *пристроїть, балакаєш, недурно, не бійсь* та ін.; Палажка: *вчеплюсь у чуприну, кажи товком, не мороч мене, стерявся розумом* та ін.

Обидва учасники спілкування не знайомі з міськими звичаями, деталями міського побуту, а тому деформують деякі слова:

Мартин: *самуварь, кофій, сахарь; як його [каву]роблять і коли його подають: чи до борцу, чи на ніч* Палажка: *ростератор* [регистратор].

У мовленні Мартина наявні русизми і кальки з російської (як ознаки дворянського мовлення): *папінька, задержав, присутствіє, зділай милость* та ін.

Типи мовленнєвих помилок

Мовленнєві помилки обох персонажів виявляються на етапі побудови поверхневої структури повідомлень і стосуються переважно узуалізованої форми потрібних лексем (*самуварь, сахарь, ростератор* тощо). Загалом у межах побутового, стилістично зниженого спілкування персонажі виявляють достатній рівень умінь породження мовлення.

Засоби непрямого спілкування

Таких засобів небагато, і вони наявні в мовленні Мартина. Їх особливість: імпліцитна апеляція до пресупозиції «скоро нас визнають дворянами». Так, у відповідь на слова Палажки «*Ярада, що такого зятя мати буду: поштивий, добрий і хазяйський син*» Мартин відповідає реплікою «*І хлоп!*» з імпліцитним смислом рівня нам, дворянам. Репліка Мартина «*Вона [Марися] не дурна, в ній батькова кров..*» має імпліцитний смисл кров. У мовленні Палажки засоби непрямого спілкування відсутні. Вона негативно ставиться до прийомів непрямого інформування, які використовує

Мартин.

Риторичні аспекти мовлення. Їх мало. Вони характеризують переважно мовлення Мартина. Елементи образності, мінімальні тропи і фігури не виходять за межі побутового мовлення (*з'їхати з глузду; пень як символ недолугості; чорні брови як символ дівочої краси; чорні брови злиняли; репаний мужик* — традиційні метафори). У поясненні Мартином різниці між дворянином і хлопом наявний «символічний паралелізм»: (*«сметана — одно, а кисле молоко — друге»*).

Засоби мовного етикету

Вони відсутні в конфліктній частині спілкування; у кооперативній — обмежуються засобами ввічливості у звертанні до партнерів (*Палазю-душко; зділай милость*). Початок спілкування також не супроводжується вживанням традиційних етикетних форм.

Паралінгвістичні засоби спілкування

В аналізованому фрагменті паралінгвістичні засоби автором не *виражені й впливу на перебіг спілкування не мають*. З контексту зрозуміло, що Палажка під час розмови з чоловіком стоїть (Мартин: *Сідай, душко!*).

Регістрові характеристики

Притаманні повсякденному, побутовому спілкуванню давно знайомих, близьких людей, у межах усного каналу комунікації з усталеними соціальними і комунікативними ролями та відомими типами ігрової поведінки.

Тональність спілкування

Перша частина — тональність знижена, груба, друга частина — тональність рівна, відносно спокійна.

Атмосфера спілкування Перша частина — виразно напружено-конфліктна. Друга частина — відносно спокійно-ділова.

Висновки

Комунікативна позиція Мартина значно сильніша, ніж Палажчина. Він досягає своєї предметної і комунікативної мети. Його комунікативні тактики гнучкіші: він швидше переходить від конфронтаційного спілкування до кооперативного, не гублячи основного стратегічного завдання (предметної і комунікативної мети): видати Марисю за благородного і зробити Палажку своїм однодумцем.

Комунікативна позиція Палажки слабка: її комунікативна мета зводиться лише до пом'якшення комунікативних стратегій Мартина: *«Не дратуй мене, то все буду робить, як звелиш»*. Частково досягає цієї мети. Комунікативні тактики Палажки не гнучкі: вона повільніше за Мартина переходить від конфронтації до співробітництва, відмовляється від своєї основної предметної мети – видати марисю за Миколу.

5. ТЕМАТИКА ЗАВДАНЬ ДЛЯ ПОГЛИБЛЕНОГО ВИВЧЕННЯ КУРСУ

1. Які співвідношення існують між поняттями «спілкування» і «комунікація»?
2. Яке поняття є більш загальним: «спілкування» чи «комунікація»?
3. Назвіть функції (типи) комунікації Р.Якобсона.
4. Яка роль комунікації в суспільстві?
5. У чому полягають основні відмінності спілкування людей і тварин?
6. Чому спілкування вважають різновидом діяльності?
7. Якими є складові мовленнєвої діяльності?
8. Охарактеризуйте типи спілкування (комунікацій).
9. Яким є вплив персоналізації на сучасні процеси міжособистісного спілкування?
10. Особливості сучасного спілкування.
11. Які риси притаманні міжособистісному спілкуванню?
12. Охарактеризуйте типи моделей комунікації.
13. Чому трансакційні моделі спілкування вважають найоптимальнішими для опису «живих» процесів мовленнєвої взаємодії людей?
14. Охарактеризуйте найважливіші компоненти і засоби комунікації.
15. Чому важливо враховувати чинник комунікативного шуму в спілкуванні?
16. Яку інформацію несуть невербальні компоненти спілкування?
17. Опишіть роль проксеміки в комунікації.
18. Визначте роль контексту і ситуації в спілкуванні.
19. Обґрунтуйте важливість зворотного зв'язку у спілкуванні.
20. Охарактеризуйте форми, у яких здійснюється мовленнєве спілкування.
21. Які особливості монологічного мовлення?
22. Сформулюйте найважливіші принципи організації діалогу.
23. Охарактеризуйте типи діалогів.
24. Яка роль невербальних компонентів та мовчання в діалозі?
25. У чому виявляється специфіка полілогу і спілкування в малих мовних групах?
26. У чому полягає сутність інформативу та яка його роль в організації полілогу?
27. Наведіть приклади впливу лідера на комунікативну поведінку членів малої мовної групи.
28. Охарактеризуйте процес породження мовлення.
29. Які найважливіші ознаки процесу породження мовлення?
30. Обґрунтуйте назви моделей породження мовлення.
31. Чому інтегративну модель вважають такою, що найточніше відображає процеси у мозку людини під час породження мовлення?
32. Поясніть процес сприйняття мовлення і охарактеризуйте найважливіші модулі цього процесу.
33. Яка роль слухання в процесах комунікації?
34. У чому виявляється взаємодія процесів породження і сприйняття мовлення у спілкуванні?
35. Охарактеризуйте складові комунікативного акту.
36. Сформулюйте прагматичні аспекти спілкування, пов'язані з особою адресанта; з особою адресата; із взаєминами між учасниками спілкування; пов'язані із ситуацією спілкування.
37. Які аспекти спілкування визначають соціальні ролі його учасників?
38. Охарактеризуйте основні типи комунікативних ролей.
39. Як співвідносяться поняття «комунікативна роль» та «комунікативна позиція»?
40. Який вплив гендерних чинників на перебіг спілкування?
41. Сформулюйте найважливіші відмінності комунікативної поведінки чоловіків і жінок.
42. Яка роль інтенції мовця в межах комунікативного акту?
43. Яке місце стратегії в розгортанні міжособистісної комунікації?
44. Сформулюйте роль комунікативної компетенції в спілкуванні.
45. Охарактеризуйте найважливіші складові комунікативного кодексу.
46. У чому полягають комунікативні особливості мовленнєвого жанру?
47. Поясніть, чому мовленнєвий жанр вважають власне лінгвістичною категорією дискурсу, комунікації загалом.

48. Як співвідносяться поняття «дискурс» та «мовленнєвий жанр»?
49. Розкрийте суть мовленнєвого акту.
50. Хто запропонував термін і типологію мовленнєвих актів?
51. Охарактеризуйте найважливіші прагматичні складові мовленнєвого акту.
52. Як співвідносяться поняття «мовленнєвий жанр» і «мовленнєвий акт»?
53. У чому сутність перформативів та яка їх комунікативна специфіка?
54. Поясніть сутність поняття «імплікатури дискурсу».
55. Якими комунікативними ознаками відрізняються прямі й непрямі мовленнєві акти?
56. З'ясуйте сутність пресупозиції мовленнєвого акту.
57. Охарактеризуйте роль у комунікації контекстуальних і ситуативних чинників.
58. Які ситуативні чинники мають найпомітніший вплив на перебіг і зміст спілкування?
59. Обґрунтуйте роль індивідуального стилю спілкування.
60. У яких параметрах комунікації найповніше виявляється мовна особистість?
61. Охарактеризуйте основні типи мовних особистостей.
62. Назвіть особливості усного спілкування.
63. Назвіть особливості писемного спілкування.
64. Які основні й перехідні функціональні стилі літературного мовлення виділяють у сучасній лінгвістиці?
65. Сформулюйте комунікативно-риторичні вимоги до зразкового літературного мовлення.
66. Які характеристики спілкування визначають тип регістру?
67. Що таке тональність спілкування?
68. Назвіть чинники, які впливають на формування атмосфери спілкування.
69. На чому ґрунтується розрізнення мовних і комунікативних девіацій?
70. Визначте типові помилки слововживання.
71. У чому сутність міжкультурної комунікації?
72. Сформулюйте основні проблеми міжкультурної комунікації.
73. На які аспекти міжособистісного спілкування мають вплив національно-культурні чинники?
74. Визначте роль мови і культури в процесах соціалізації людини.
75. Яка роль національно-культурних символів і стереотипів у процесах міжкультурної комунікації?
76. Чим зумовлені межі впливу національно-культурних стереотипів на формування етнічних упередженостей.
77. У чому виявляється національно-культурна специфіка мовленнєвого етикету?
78. Назвіть типи комунікативних табу.
79. Вкажіть параметри вияву вербальних особливостей міжкультурної комунікації.
80. Вкажіть параметри вияву невербальних особливостей міжкультурної комунікації.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна

1. Косенко Ю.В. Основи теорії мовної комунікації: навч. посіб. / Ю.В. Косенко. – Суми: Сумський державний університет, 2011. – 187 с.
2. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: підруч. / Ф. С. Бацевич.–К. : ВЦ «Академія», 2009. – 344 с.
3. Яшенкова О. В. Основи теорії мовної комунікації: навч. посіб. / О. В. Яшенкова. – К : ВЦ «Академія», 2010. – 312 с.
4. Селіванова О. О. Основи теорії мовної комунікації: підруч. / О. О.Селіванова. – Черкаси : Чабаненко Ю.А., 2018. – 350 с.

Допоміжна

1. Дегтярєва К. В. Основи теорії мовної комунікації : навч.-метод. посіб. / К. В. Дегтярєва. – Полтава, 2012. – 70 с.
2. Климова К. Я. Основи культури і техніки мовлення [Текст] : навч. посіб. / К. Я. Климова. – 2-е вид., випр. і допов. – К. : Ліра, 2007. – 240 с.
3. Бацевич Ф. С. Вступ до лінгвістичної генології: Навчальний посібник / Ф. С. Бацевич. – К., 2006. – 247 с.
4. Почепцов Г. Г. Теорія комунікації. – 2-ге вид., доп. / Г. Г. Почепцов– К., 1999. – 307 с.
5. Дегтярєва К. В. Основи теорії мовної комунікації : навч.-метод. посіб./ К. В. Дегтярєва. – Полтава, 2012. – 70 с.
6. Климова К. Я. Основи культури і техніки мовлення [Текст]: навч. посіб./ К. Я. Климова. – 2-е вид., випр. і допов. – К. : Ліра, 2007. – 240 с.
7. Єфімов Л.П. Стилїстика англ.мови і дискурсивний аналіз : Practical Stylistics of English / Л.П.Єфімов, О.А. Ясинецька. - Вінниця: НОВА КНИГА, 2004. - 240 с.
8. Kukharenko V.A. A Book of Practice in Stylistics / V.A. Kukharenko.-Vinnytsia: Nova Knyga, 2003.- 160p.
9. Yemets O.V. English Stylistics: Interpretation and Translation Aspects / O.V. Yemets.- Хмельницький: ХНУ, 2014.- 70 с.

Інформаційні ресурси

1. Лінгвістичний портал з української мови [Електронний ресурс] .– Режим доступу :www.mova.info .
2. Український правопис [Електронний ресурс].– Режим доступу : www.pravopys.net.
3. Словники он-лайн [Електронний ресурс].– Режим доступу : www.rozum.org.ua . 5.
4. Словники України [Електронний ресурс].– Режим доступу : <http://lcorp.ulif.org.ua/dictua>.
- 5.Електронні версії словників термінографічної серії «СловоСвіт» tc.terminology.lp.edu.ua/ZIP/Terminografichna_serija_Slowo...
6. Великий тлумачний словник сучасної української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.slovnyk.net>.

Міжнародні видання

1. Bowra C.M. Landmarks in Greek Literature. London, 2015.
2. Cambridge History of Classical Literature. V. 1-2. Cambridge, 2016.
3. Cambridge History of Literary Criticism. V.1: Classical Criticism. Ed. G. Kennedy. Cambridge, 2014
4. A Companion to Hellenistic Literature. Ed. J. Clauss, M. Cujpers. Malden–Oxford, 2016.
5. Conte G. B. Latin Literature. Baltimore and London, 2014.
6. Fantham E. Roman Literary Culture. Baltimore and London, 2016.
7. Paulys Real-Encyclopädie der klassischen Altertumswissenschaft. Neue Bearbeitung bei G. Wissowa hrsg. von W. Kroll. Stuttgart, 2014.
8. Pfeiffer R. History of Classical Scholarship. Oxford, 2018.
9. The Oxford Classical Dictionary. Oxford, 2018
10. Webster T.B. L. Hellenistic Poetry and Art. New York, 2014.